

છોટુકાકાનાં અસીલો

--સ્વામી આનંદ

વાપીના વસવાટનાં વરસો દરમ્યાન અમારા છોટુભાઈનો એક ક્રમ એ થઈ પડ્યો કે અઠવાડીયામાં બેત્રણ દીવસ આસપાસનાં ગામો કે ફળીયામાં વસતાં હરીજનો કે દુબળા લોકોના કાગળો લખી દેવા જવું. જોતજોતામાં આખી વસ્તીમાં 'સોટુકાકા' ગરીબોના બેલી થઈ પડ્યા.

અભણ-નીરક્ષર વસ્તીમાં ઢેડ-દુબળાંની બૈરીઓને કે ડોસીઓને, તેમના ઘણી-દીકરાઓને શહેરોમાં, (મોટે ભાગે મુંબઈમાં) રળતા હોય તેમના પર ધરખબરના કાગળો હરહંમેશ લખવાના હોય. ગામપડોશનો કાપડી, (દુકાનદાર વાણીયો) પેલીએ આપેલું ત્રણ પૈસાનું પતું એક આનો લખામણી લઈ લખી આપે! બાઈ ધરકુટુંબના બધા સમાચાર લાંબી લાંબી વીગતે લખાવે, ને લખનારો કાપડી કાનમાં પુમડાં ભર્યા હોય તેમ સાંભળ્યે જાય. પછી ટાઢે કોઠે ચાર લીટી ચીતરી આપે!

બોલનારી ચાહે તેટલું બોલી હોય-ધરના ખુશીખબર, પોચરાંની તાવઉધરસ ને પૈસાનું મનીઓર્ડર મોકલવાની તાકીદ ઉપરાંત બીજું કશું લખી આપવાના કાપડીએ સોગંદ ખાધા હોય! બસ, લખામણીનો આનો લઈ પેલીને વીદાય કરે. બાપડી બાઈ ઘણુંયે સમજે, કે પોતે લખાવેલું તેનો દસમો ભાગ પણ કાપડીએ કાગળ પર પાડ્યો નથી. પણ શું કરે? ફરી લખાવવા-વંચાવવા આવવાની ગરજ. એટલે વગર ફરીયાદે, લખેલું કાર્ડ લઈને ચોકી પરની ટપાલપેટીમાં નાખે, ને ઘેર જાય.

આ દૃશ્ય, અહીં આવ્યાને બે-ત્રણ દીવસ જ થયા હશે, ને છોટુકાકાએ જોયું. લાગલો જ ઉપલો ક્રમ શરુ થયો. ખીસામાં અડધો ડઝન કાર્ડ ઘાલીને નીકળે, ને ફળીયે ફળીયે ફરે.

“કેમ, ડોહીમા, કેમ છેવ? કાગલ લખાવવાનો કી ની? આ હું આવેલ છેવ.”
“હા, હા આવોની ભાય, આવો. ગાંધી મા'ત્મા. ધન ભાએગ અમું લોકનાં. આમરે કાંય ની લખાવવો હોય? તમે ધરમી લોક. મા'ધેવના મંદીરમાં આવીને રે'વલા. કીમ ન ઓરખું!”

પછી ડોસી ધરમાં જઈ, પોસ્ટ-કાર્ડ ક્યાંક મેલી રાખ્યું હોય તે ફંફેસવા માંડે.

“એ કાંય કરો, માય? આય હું ખીસ્સામાં જ કારડફારડ બધું તીયાર લી આવેલો જે!”

ડોસી ખુશખુશ થઈ જાય. મનમાં ગગણે: “ગાંધી મા’ત્માનું લોક. ધરમી લોક. નીકર આવું તેવરી કોણ કરે?”

છોટુકાકા ઓટલાની કોરાણે બેસી કાર્ડ-કલમ કાઢી લખવા માંડે. ડોસી સામે લખાવવા બેસે. ઘરની વહુઓ અને પોયરાં બીતેબીતે ખુણોખાંચરે કે બારણાંની આડશે ઉભાં રહી તાલ જુએ. એકાદ ગોબરું પણ હીંમતવાળું છોકરું વળી ડોસી પાસે આવી એના ખોળામાં ચડી બેસે, અને છોટુકાકા લખતા હોય તે સામું તાકીતાકીને જોઈ રહે.

ડોસી લખાવતી જાય અને છોટુકાકા લખે. ડોસી બોલતી જાય, ને બોલેબોલ કાગળ પર પડતો જાય:

“લખો-તાવ નાની પોરી પુંઠે પડેલો, ની મુકતો. મોટી વહુ ઈના બાપને ઘેર ભાત રોપવા ગેયલી. વાપીવારો વાનીયો હેઠ પૈહાનું વીયાજ ભરી જવા કે. હું કીયાંથી દેવ? તુંને કેયલું કે દીવાહા અગાઉ પસાહ રુપીયાનું મનીઓર્ડર કરી મુકજે. પન આય આથમનો મહીનો થીયો ને ભાદરો હઉ આવહે. પન તારા પૈહાનો પત્તા નીમે.

“લખો-ભીખલો, ઈનો છા’બ વેલાત ચાલી ગીયો તી દા’ડાનો ધંધા વના બેઠો સે. ઉદવાડાના પારહી મંભઈ લી ગેયલા. પન બે મઈનામાં પાસો આવી રીયો. માંટી મરદથી આમ ઘરે આંગને કેટલાં બેહી રેવાવાનું ઉતું? તું એને મંભઈ બોલાવી લેવ. મારાથી ઈને આય પરમાને તાડીને માંડવે દા’ડો બધો પીને પડી રેયલો ની જોવાતું.”

ખાસી દસ મીનીટનું ડીક્ટેશન. લખવાને છેડે છોટુકાકા કાગળ પહેલેથી છેલ્લે લગણ ડોસીને વાંચી સંભળાવે. બોલેલો જ બોલે બોલ, ટુંકાક્ષરીમાં લીધો હોય તેમ, ફરી પાછો ડોસીને કાને પડે ને ડોસી ડોલે! ફળીયાની હરીજન સ્ત્રીઓ ભેળી થાય, સાંભળે ને કોઈ પતું લાવી હોય તે છોટુકાકાની આગળ ધરે. કાકા ન લે. પોતાનું જ ખીસામાંથી કાઢે, ને એનુંય લખી આપે. એ જ લખનાર અને એ જ લખાવટ. લખીને આખું એનેય વાંચી સંભળાવે. લખામણી ન લે-અને કાપડીથી દસ ઘણું લખી આપે!

પછી ટપાલમાં પણ ‘હું જ લખી દેવા’ કહી છોટુકાકા ઘણાઘણા હેતે કરીને ડોસીની વીદાય લે, ને બીજે ફળીયે જાય, કે ઘર ભણી વળે. લખેલા કાગળો સાથે લીધા હોય તે ટપાલપેટીમાં નાખે. કોકવાર વળી ‘રીપ્લાય’ કાર્ડો

પણ લખી આપે, ને અઠવાડીયામાં જવાબ આવી પહોંચે ત્યારે લખાવનારી
હેરત થઈ જાય. કોઈના મનીઓર્ડર પણ આવી પુગે.

--સ્વામી આનંદ

... મહેન્દ્ર મેઘાણી સંપાદીત 'અરધી સદીની વાચનયાત્રા' ભાગ-૨, પાન
૨૮-૨૯ ઉપરથી, 'ઉઝા જોડણી'માં અને 'વીજયા-કલાપી' ફોન્ટમાં 'સન્હે
મહેફીલ' માટે સાભાર પુનર્લેખન: balvantpatel@icenet.in અને
uttamgajjar@hotmail.com Nov.27, 2005

.....